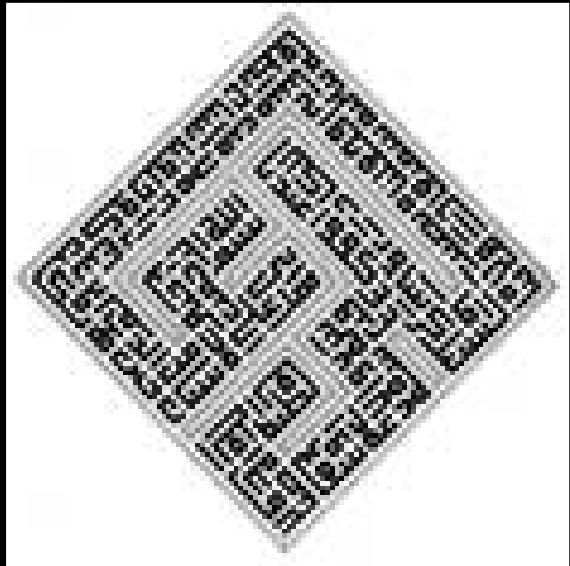

تجلی علی (ع) بر خط کوفی بنایی

خط بنایی (معقلی)

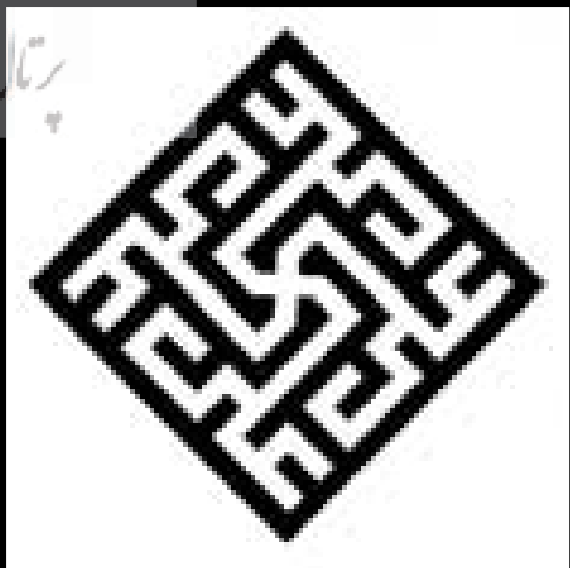
○ عبدالله قوچانی

شکل ۱

شکل ۲

شکل ۳

است. در حال حاضر قدیمی‌ترین نمونه این نوع خط بر روی پنجره‌ی چوبی کوچک موجود در موزه‌ی تخت جمشید دیده می‌شود. این پنجره‌ی چوبی متعلق به دوره‌ی آل بویه و دارای نام عضدالدوله ابوشجاع فنا خسرو به تاریخ ۳۶۳ هـ می‌باشد. بر روی دو لنگه پنجره دولوزی مشاهده می‌شود که در هر لوزی چهار کلمه «علی» به صورت معکوس وجود دارد.

هم چنین بر روی منار مسجد جامع ساوه جمله‌ی «لانی بعد محمد» به خط کوفی بنایی آمده که مربوط به سال ۵۰۴ می‌باشد. در چند مسجد نیز همزمان با این مسجد انواع خط کوفی بنایی دیده می‌شود.

طراحی چنین خط در بناهای مورد نظر مستلزم هترمندی خاص و صرف وقت فراوان است. بزرگترین کتیبه خط کوفی بنایی که تاکنون دیده شده در مقبره شیخ حیدر در مشکین شهر است. فضای اشغال شده توسط این کتیبه ۷/۵ متر در ۲۳ متر است.

اوج این هنر به دوره‌ی صفویه برمی‌گردد دوره‌ای که بناهای آن اکثراً با این نوع خط آراسته شده‌اند. تزیینات بناها شامل آیات قرآنی، کلمات الله، محمد و ائمه معصومین و گاهی نیز از شعر عربی و فارسی استفاده شده است.

یکی از کلمات مورد استفاده با این نوع خط کلمه علی (ع) و اشعار مرتبط به حضرت علی (ع) است. در این مقاله انواع کلمات علی (ع) و جملات و اشعار مربوط به آن حضرت که به خط کوفی بنایی (معقلی)

خط کوفی معقلی یکی از خطوط قدیمی است که در متون اوایل اسلام، به آن اشاره شده است. متأسفانه تاکنون نمونه‌ای از آنچه در این متون ذکر شده دیده نشده تا بتوان درباره‌ی آن اظهار نظری داشت. آیا منظور همین نوع خط کوفی، که اکنون به خط کوفی بنایی شهرت دارد، می‌باشد یا خطی با نام خط کوفی معقلی.

این احتمال وجود دارد که خط مورد اشاره در متون قدیم به لحاظ زاویه داشتن در اتصالات حروف به یکدیگر، به خط کوفی بنایی کنونی شباهت داشته باشد، یعنی نوشتن آن در سطر ممتد. در حالی که خط کوفی بنایی کنونی همواره محصور در شکلی خاص و فاصله‌ای یکنواخت بین حروف است.

طرز تلفظ کلمه معقلی، در حال حاضر توسط اکثر هنرمندان به شکل «مَعْقَلِی» است، در صورتی که معنی چنین لفظی، همان عقال داشتن است و عقال به معنای طنباف بسته شده آمده و به شکل گرد می‌باشد و بیشتر عرب‌ها بر سر چقیه می‌گذارند.

اما اگر این کلمه را به شکل «مَعْقَلِی» بخوانیم معنی زندان می‌دهد و این احتمال وجود دارد که به دلیل محصور و زندانی شدن نوشته‌ها و در شکلی خاص این تلفظ صحیح‌تر باشد. تلفظ دیگر «مَعْقَلِی» و به معنی بستن آمده، که این مفهوم نیز به علت بستن حروف و گردش آن به شکلی خاص می‌تواند صحیح باشد. در هر حال این خط از قدیم زینت بخش بناها بوده

نوشته شده ارائه می‌گردد. و سعی شده تنها خط کوفی چهار مسجد اصفهان شامل مسجد جمعه، مسجد شیخ لطف‌الله، مسجد شاه و مدرسه چهارباغ که حاوی نام حضرت علی (ع) می‌باشد معرفی گردند.

این طرح‌ها به اضافه کلیه خطوط کوفی بنایی در این چهار مسجد در کتابی تحت عنوان «خط کوفی بنایی در مساجد باستانی اصفهان» در سال ۱۳۶۴ چاپ شده است.

متن نوشته‌های طرح‌های ارائه شده در این مقاله به شرح زیر می‌باشد.

مسجد جامع اصفهان

۱) یکی از شاهکارهای خط کوفی بنایی است که در واقع دو طرح در یک طرح می‌باشد. کل طرح را کلمه «علی» اشغال کرده است. در میان حروف کلمه علی آیات ۱ تا ۴ سوره الدهر به مضمون «هل اتی علی الانسان حین من الدهر لم یکن شیئاً مذکوراً. انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج نبتلیه فجعلناه سمیعاً بصیراً انا هدیناه السبیل اما شاکراً و اما کفوراً انا اعتدنا للکافرین سلاسل و اغلالاً و سعیراً صدق الله العلی العظیم.

۲) شعر

نادعياً مظهر العجائبی

تجدد عوناً لک فی التوائبی

کل هم و غم سینجلی

بولایتک یاعلی یاعلی

این طرح در مسجد در چهار ستاره آمده است.

چهار ستاره مسجد به این شکل که در طرح دیده می‌شود نیست، بلکه در چهار قسمت مختلف صفحه صاحب آمده است. (طرح ۴ کتاب)

۳) علی (چهاربار تکرار شده)

۴) شعر

چون نامه جرم ما به هم پیچیدند

بردند و به میزان عمل سنجیدند

بیش از همه کس گناه ما بود ولی

ما را به محبت علی بخشیدند

عمل ابن محمد مؤمن محمد امین

۵) الله علی

۶) علی

۷) و علی

مسجد شیخ لطف‌الله

۸) الله محمد علی

مسجد شاه

۹) انا مدینة العلم و علی بابها

۱۰) اشهد ان لا اله الا الله اشهد ان محمداً

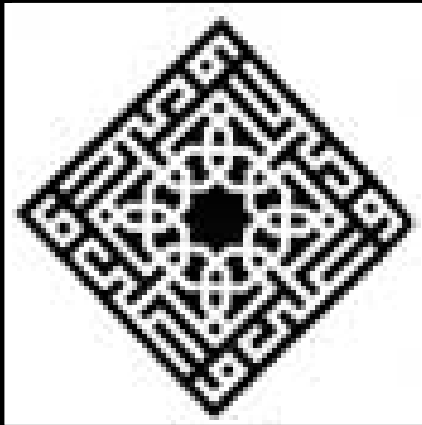
رسول الله اشهد ان علیاً ولی الله / اللهم صل علی

محمد و آل محمد و عجل فرجهم و اهلك اعدائهم

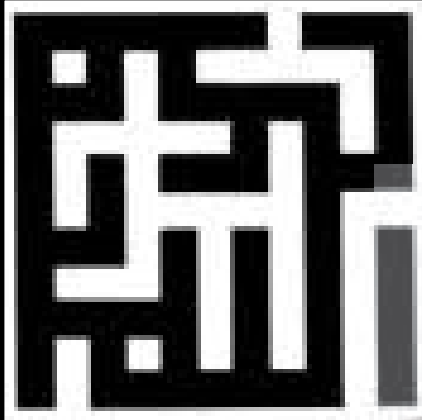
/ وصل علی جمیع الانبیاء و المرسلین و الحمد لله

رب العالمین / استغفرالله الذی لا اله الا هو الی

القیوم و اتوب الیه

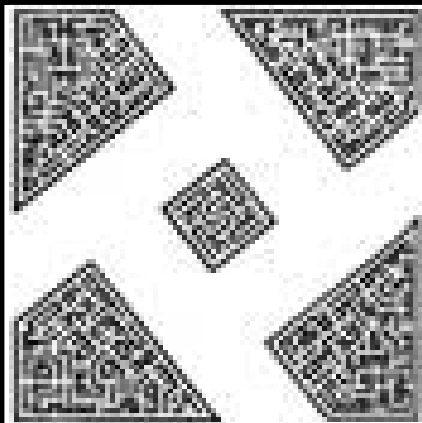
شکل ۷

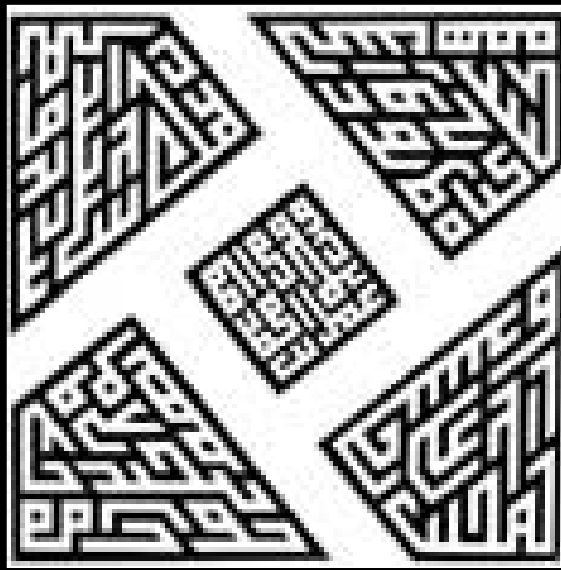
شکل ۸

شکل ۹

شکل ۱۰

شکل ۴

شکل ۵

شکل ۶